

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ЦІННІСНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

УДК 371.134 + 37.041 + 371.214.114(045)

Т. М. Северіна

Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні, процеси інтеграції й інформатизації суспільства зумовлюють розвиток нових виховних технологій освітньої галузі. Одним із пріоритетних шляхів модернізації педагогічної освіти постає підвищення якості фундаментальної, психолого-педагогічної, методичної, інформаційно-технологічної та практичної підготовки майбутніх педагогів. Так, у Концепції національного виховання, Національній доктрині розвитку освіти, Законі України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Державній програмі “Вчитель” визначаються нові стратегічні підходи до підготовки майбутніх фахівців, спрямовані на формування і розвиток активної, творчої особистості, здатної до самостійного визначення та здійснення власного життя на основі стійкої системи особистісних духовно-моральних цінностей.

Аналіз сучасного стану освітньої теорії і практики засвідчує існування суперечності між соціальним замовленням на підготовку високодуховної творчої особистості, готової та здатної до постійного самовдосконалення, і невідповідністю змісту, методів та форм навчально-виховної діяльності традиційній знаннево-просвітницькій парадигмі для опанування майбутнім педагогом умінь здійснювати самоосвіту і самовдосконалення. За таких умов виникає необхідність пошуку інших методів та форм, які б забезпечували “формування насамперед духовних здібностей студентів як домінуючих і вирішальних для розвитку ціннісної системи людини” [1, с. 3]. Отже, постає проблема теоретико-методологічного забезпечення процесу ціннісної детермінації особистісного самовдосконалення студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Як свідчать результати нашого дослідження, до цієї проблеми зверталось багато вчених. Так, теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх педагогів розроблено у роботах О. Абдуліної, В. Бондар, О. Дубасенюк, М. Євтух, Н. Кузьміної, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Г. Троцько. Аналіз впливу ціннісних чинників на становлення особистості в межах професійної підготовки здійснено у працях І. Беха, Г. Балла, М. Боришевського, Б. Братуся, О. Ігнатович, Н. Литвинової, С. Максименка, І. Манохи, В. Рибалки.

Останнім часом проблема методичного забезпечення саморозвитку та самовдосконалення майбутніх педагогів знайшла своє відображення і в дисертаційних дослідженнях. Так, систему науково-методичного забезпечення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів на основі запровадження інноваційних технологій розроблено І. Богдановою [2]. Проблему змісту, форм, методів педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої підготовки розроблено Н. Казаковою [3]. Систему творчого супроводу професійно-особистісного становлення та розвитку майбутнього педагога у вищому навчальному закладі обґрунтовано Н. Мартишиною [4]. Питанню розробки методичної системи професійного саморозвитку майбутніх вчителів інформатики присвячено дослідження Т. Тихонової [5]. Програму практикуму “Основи професійного саморозвитку викладача вищої школи” подано у дисертації Р. Цокура [6]. Організаційно-методичну систему формування готовності студентів вищих педагогічних навчальних закладів до професійного самовдосконалення розроблено в дослідженні Т. Шестакової [7].

Незважаючи на зростання кількості досліджень, присвячених проблемі самовдосконалення майбутнього педагога, переважна їх більшість стосується професійного становлення особистості в обраній діяльності. Однак проблема особистісного зростання студента, набуття ним життєвих сенсів на основі сформованої системи цінностей у процесі професійної підготовки ще недостатньо розроблена. Крім того, системного висвітлення потребують

підходи до побудови змісту, розробки активних організаційно-педагогічних форм і методів, спрямованих на створення сучасної функціональної моделі процесу ціннісного становлення майбутнього педагога.

З огляду на зазначене вище, метою нашої статті є визначення й обґрунтування методичної системи забезпечення ефективності процесу ціннісної детермінації особистісного самовдосконалення студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Формування особистості майбутнього педагога відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Так, сучасні економічні, політичні, релігійні та соціокультурні процеси визначають якість організації освітнього середовища і вимоги до професійної діяльності. У свою чергу, природні нахили, сукупність почуттів, переживань, потреби, власна система цінностей як внутрішні чинники особистості зумовлюють процес її входження у діяльність на основі внутрішньої позиції. Така позиція виражається у здатності та готовності до створення себе як особистості, самостійно визначаючи цілі і життєві плани, обираючи стратегії власного життя, створюючи умови для саморозвитку, опираючись тиску несприятливих соціальних та культурних чинників [8]. Отже, усвідомлення особистістю значущості власної ролі в досягненні успіху впливає на побудову позитивної Я-концепції і виникнення прагнення до самовдосконалення в обраній діяльності.

Актуальність становлення та розвитку суб'єктності майбутнього вчителя, на думку О. Мешко [9], чітко простежується в кількох площинах: по-перше, у площині саморозвитку, оскільки суб'єктність забезпечує основу розвитку особистості, індивідуальності, без неї сам процес саморозвитку втрачає свою цілісність, комплексність, стрижневу, провідну сутність; по-друге, у площині освітнього процесу, адже суб'єктні характеристики студента забезпечують активність, вибірковість, творчість, а отже, успішність в опануванні майбутньої професії, перетворюють навчальний процес у співтворчість двох професіоналів – викладача і студента; по-третє, у площині майбутньої професійної діяльності, оскільки суб'єктність учителя слугує детонатором, пусковим механізмом

включення суб'єктності учнів, а отже, їх особистісного, індивідуального, неповторного начала в життєдіяльності та життєтворчості.

Формування суб'єктної позиції майбутнього педагога обумовлюється цінностями і нормами суспільства. Адже особистість розвивається у ціннісному середовищі, в якому детермінуючими чинниками її діяльності постають потреби (цілі), а регулюючими – соціальні настанови [10]. Так, складовими соціального контексту формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів, на думку Д. Мацько, є “потреба у стабільності; превалювання у молодого покоління власних проблем та цілей над проблемами оточуючих (певний ціннісний егоцентризм); бажання самоствердитись у професії й убезпечити себе від соціально-економічних негараздів; ціннісні уявлення референтних груп; ціннісна спрямованість інформаційного простору” [11, с. 87].

Зазначені чинники впливають на ієрархію особистісних цінностей студентів, у якій на сучасному етапі провідні місця посідають єдність компонентів особистого щастя, свободи, професійної та суспільної саморегуляції і кар'єрний ріст. Унаслідок цього у студента не актуалізується така важлива для справжнього вчителя потреба в самореалізації та самовдосконаленні.

Вирішення цієї проблеми полягає, на нашу думку, у запровадженні у навчально-виховний процес вищої школи спеціально організованого педагогічного впливу на процес ціннісної детермінації особистісного самовдосконалення майбутніх учителів. За таких умов постає питання розробки методичної системи, спрямованої на гармонізацію дії соціальних чинників на внутрішньоособистісному і глибинному рівнях свідомості майбутнього педагога.

У нашому дослідженні ми здійснили спробу розробити методичну систему, що являє собою сукупність спеціально організованих навчально-виховних впливів на розвиток когнітивної, афективної, ціннісно-сміслової, мотиваційної та діяльнісної складових ціннісно-мотиваційної домінанти в структурі особистості майбутнього педагога.

Реалізація зазначеної системи відбувається впродовж трьох етапів у межах ціннісно-смыслового, теоретичного і практичного напрямків, кожному з яких підпорядковано свої завдання, зміст та методи. Кінцевим результатом постає сформована у майбутнього педагога потреба в особистісному самовдосконаленні.

Так, ціннісно-смысловий напрямок навчально-виховного впливу передбачає становлення смыслових основ діяльності студента. Провідними завданнями цього напрямку нами визначено формування системи ціннісних орієнтацій і посилення внутрішньої мотивації особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів.

Зміст зазначеного напрямку складає набуття досвіду позитивного ставлення до особистісного самовдосконалення, що реалізується у процесі опанування психолого-педагогічних дисциплін, участі у різноманітних виховних заходах та спеціально організованої самостійної роботи під час проходження педагогічної практики студентів у школі.

Організаційною формою ціннісно-смыслового напрямку нами обрано спецкурс “Основи особистісного зростання”, метою якого стало формування особистісного сенсу студентів, залучення його внутрішніх інтелектуальних ресурсів.

Зокрема, вивчення спецкурсу передбачає засвоєння таких понять як самоактуалізація, самоцінність, самоприйняття, самопізнання, самооцінка, самоповага, успіх, позитивне мислення, Я-концепція, саморегуляція, самовдосконалення, спілкування і рефлексія.

Методами, що забезпечують позитивні зміни у мотивації студентів є методи: формування ціннісної свідомості (ціннісно-орієнтовані лекції, бесіди та диспути, присвячені аналізу міжособистісних проблем у колективі, способам розв’язання конфліктних ситуацій); створення ситуацій успіху, ситуацій особистого вибору, обговорення конкретних життєвих ситуацій, а також актуальних наукових проблем.

Теоретичний напрямок навчально-виховного впливу скеровується на розвиток ерудованості студентів. Його завданнями є: збагачення психолого-педагогічних знань і розвиток педагогічної самосвідомості та мислення, що передбачає опанування знань про сутність, зміст, особливості і способи особистісного зростання майбутнього педагога; обізнаність про загальнолюдські, національні, громадянські, екологічні, родинні, а також цінності розвитку особистості; механізмів використання формування ціннісних орієнтацій особистості; набуття знань та навичок самооцінки власних прагнень, якостей і можливостей.

Основу змісту теоретичного напрямку складає активізація пізнавальної діяльності студента у сфері його самовдосконалення, що відображається у активному, цілеспрямованому опануванні знань про мету, завдання, засоби, механізми та закономірності особистісного самовдосконалення педагога. Цей зміст частково подано у курсах з педагогіки і психології. Однак основною формою для реалізації зазначеного змісту нами обрано інтегрований курс “Аксіологічні основи особистісного розвитку”. Цей курс надає студенту базову психолого-педагогічну підготовку, теоретичні знання для свідомого керування своїм розвитком, допомагає йому знайти, усвідомити та прийняти цілі, програму, засвоїти практичні прийоми свого духовного зростання. Метою курсу “Аксіологічні основи особистісного розвитку” стало формування ціннісного ставлення до самовдосконалення на основі поглиблення знань з аксіології.

Для реалізації поставлених завдань і змісту теоретичного напрямку застосовуються різноманітні методи, зокрема: словесні; частково-пошукові; методи стимулювання інтересу до пізнання; методи формування свідомості; методи соціально-психологічного навчання.

Практичний напрямок спрямовано на розвиток поведінкової сфери студентів. Його основними завданнями є: розвиток життєвої спрямованості на особистісне самовдосконалення, зокрема, розвиток самоосвітніх, самовиховних

та організаційно-творчих умінь, вольових якостей і креативності; підсилення комунікативної активності.

Зміст зазначеного напрямку складає набуття досвіду застосування вмінь та навичок самовдосконалення, а також діяльності з активної педагогічної комунікації. Цей зміст реалізується у практикумах і методичних рекомендаціях, зорієнтованих на вироблення необхідних умінь та навичок у сфері особистісного самовдосконалення.

Основною організаційною формою нами визначено педагогічну практику студентів, оскільки саме в практичній діяльності відбувається випробування себе в ролі педагога, осмислення власних можливостей, вироблення навичок самоаналізу, усвідомлення пріоритетних напрямків самовдосконалення, збагачення досвіду професійної діяльності.

З метою посилення формуючих впливів цільовими орієнтирами практики нами визначено формування у студентів потреби в особистісному самовдосконаленні на основі активізації їх суб'єктної позиції. Завданнями педагогічної практики стали: розвиток знань, умінь і навичок у сфері самовиховання, самоосвіти та само менеджменту; підсилення власної комунікативної активності.

Провідними методами практичного напрямку навчально-виховних впливів є: практичні методи навчання; методи організації діяльності; методи стимулювання; методи соціально-психологічного навчання тощо.

Реалізація запропонованої нами методичної системи передбачає поступове ускладнення цілей і завдань кожного етапу, поглиблення змісту, збільшення обсягу засвоєного навчального матеріалу та підвищення рівня його опрацювання (від репродуктивного до творчого), зростання самостійності і творчої активності студентів під час опанування необхідних знань, умінь та навичок, завдяки чому досягається певна наступність педагогічних впливів і стійкість та міцність сформованих особистісних утворень.

Отже, на підставі узагальнення зазначених положень можемо зробити висновок про те, що успішність самореалізації студента вищого педагогічного

навчального закладу в особистісній і професійній сферах обумовлюється впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Проте, визначальна роль у здійсненні ним власного життя належить внутрішній активності, що відображається у суб'єктній позиції щодо себе, інших та обраної діяльності. Формування такої позиції ускладнюється дією сучасних соціально-економічних і політичних чинників, що зумовлює необхідність їх гармонізації за допомогою спеціально організованих навчально-виховних педагогічних впливів у процесі ціннісного становлення майбутніх учителів.

Розробка та впровадження в освітній процес вищого педагогічного закладу запропонованої методичної системи забезпечить активізацію суб'єктивних детермінант особистісного зростання майбутніх учителів і сприятиме оновленню та вдосконаленню змісту, форм і методів професійної підготовки студентів.

Подальших досліджень вимагають принципи структурування змісту психолого-педагогічних дисциплін на основі аксіологічного підходу, розробка та вдосконалення інтерактивних форм і методів навчально-виховної взаємодії викладача та студента.

Список використаної літератури

1. Бех, І. Д. Виховання особистості [Текст] : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.

2. Богданова, І. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Інна Михайлівна Богданова ; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2003. – 440 с.

3. Казакова, Н. В. Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої підготовки : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Наталя Василівна Казакова ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2005. – 248 с.

4. Мартишина, Н. В. Становление и развитие творческого потенциала педагога в системе непрерывного педагогического образования : автореф. дисс. на соискание

наук. степені д-ра пед. наук : 13.00.01 “Общая педагогика и история педагогики” / Н. В. Мартишина ; Рязан. гос. ун-т им. С. А. Есенина. – Рязань, 2009. – 40 с.

5. Тихонова, Т. В. Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Т. В. Тихонова ; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2001. – 20 с.

6. Цокур, Р. М. Формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Роман Миколайович Цокур ; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 258 с.

7. Шестакова, Т. В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Тетяна Віталіївна Шестакова ; Національний педагогічний інститут ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 250 с.

8. Анцыферова, Л. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита /

Л. А. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. – №1. – Т. 15. – С. 3–18.

9. Мешко, О. І. Суб'єктність майбутнього вчителя як важлива складова його професійної позиції / О. М. Мешко, Г. М. Мешко // Освіта регіону. Український науковий журнал. – 2010. – №2. – С. 169–173.

10. Циба, В. Системна теорія особистості: регулятивно-детерміністська парадигма / Віталій Циба // Соціальна психологія. – 2005. – №6(14). – С. 18–30.

11. Мацько, Д. Соціальний контекст формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів / Д. Мацько // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – №2. – С. 80–87.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Воротняк Л. І.